

Абагульнім і запомнім. У Беларусі тры рэгіянальныя геаэкалагічныя праблемы: радыеактыўнае забруджванне тэрыторыі, дэградацыя ландшафтаў Палесся, пагаршэнне якасці навакольнага асяроддзя ў Салігорскім ГПР. У сувязі з забруджваннем больш чым 20 % плошчы Беларусі радыенуклідамі рэспубліка мае статус экалагічна неспрыяльнай тэрыторыі.

1. Якія геаэкалагічныя праблемы адносяцца да рэгіянальных? 2. Які від гаспадарчай дзейнасці прывёў да ўтварэння праблемы Палесся? 3. Чаму адходы калійнай вытворчасці аказваюць негатыўны ўплыў на ўсе прыродныя кампаненты?

4. Прааналізуйце карты атласа і вызначце, на колькі працэнтаў скарацілася забруджаная радыенуклідамі тэрыторыя Беларусі, і растлумачце чаму. 5. Якія асаблівасці прыродных кампанентаў Палесся ўзмацнілі негатыўны ўплыў гідрамелярацыі? 6. Чым тлумачыцца зніжэнне аб'ёму выкідаў забруджвальных рэчываў у атмасферу?

Ад тэорыі да практыкі. 1. Якія прадпрыемствы і галіны гаспадаркі прыводзяць да найбольшага забруджвання навакольнага асяроддзя вашай мясцовасці? Падрыхтуйце паведамленне. 2. Прапануйце шляхі і мерапрыемствы, накіраваныя на вырашэнне рэгіянальных геаэкалагічных праблем.

§ 17. Прыродаахоўныя тэрыторыі

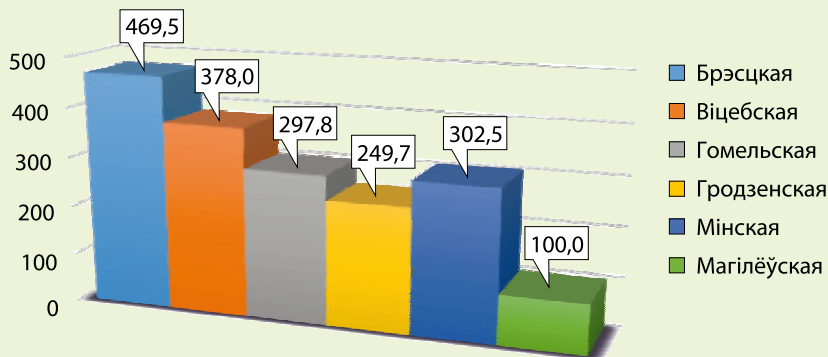

Узгадваем. Для чаго ствараюцца прыродаахоўныя тэрыторыі? Якія тыпы прыродаахоўных тэрыторый свету вы ведаеце?

Сетка прыродаахоўных тэрыторый. Тэрыторыя Беларусі характарызуецца вялікай ландшафтнай разнастайнасцю. Для захавання ландшафтаў ствараюцца прыродаахоўныя тэрыторыі. Да іх адносяцца запаведнікі, нацыянальныя паркі (НП), заказнікі і помнікі прыроды. Кожны з тыпаў прыродаахоўных аб'ектаў мае асаблівы рэжым аховы. Разам яны ўтвараюць сетку асабліва ахоўных прыродных тэрыторый (ААПТ) рэспубліканскага і мясцовага значэння. Да першых у Беларусі адносяцца адзін запаведнік, чатыры нацыянальныя паркі, 99 заказнікаў і 326 помнікаў прыроды (на 01.01.2018 г.). Да аб'ектаў мясцовага значэння адносяцца 277 заказнікаў і 578 помнікаў прыроды. Сумарна яны займаюць плошчу больш за 1,8 млн га, або 8,7 % тэрыторыі краіны. З 2012 па 2017 г. плошча ААПТ вырасла амаль на 250 тыс. га. Статус міжнародных біясферных рэзерватаў маюць *Бярэзінскі біясферны запаведнік*, *Нацыянальны парк «Белавежская пушча»*. Акрамя таго, яшчэ 57 аб'ектаў з'яўляюцца ключавымі батанічнымі тэрыторыямі або водна-балотнымі ўгоддзямі міжнароднага значэння.

Прыродаахоўныя тэрыторыі па краіне размешчаны нераўнамерна. Найбольшую плошчу яны займаюць у Брэсцкай і Віцебскай абласцях, а найменшую — у Магілёўскай (мал. 77). Якімі прычынамі можна растлумачыць такое размяшчэнне прыродаахоўных аб'ектаў?

Мал. 77. Плошчы ААПТ па абласцях Беларусі, тыс. га

Запаведнікі і прыродныя нацыянальныя паркі. У запаведніках забаронены ўсе віды гаспадарчай дзейнасці. Цалкам запаведны рэжым падтрымліваецца толькі на тэрыторыі Бярэзінскага біясфернага запаведніка. У канцы ХХ ст. у Беларусі з'явіліся нацыянальныя паркі. Асноўныя іх задачы — захаванне ўнікальных прыродных комплексаў, правядзенне навуковых даследаванняў, рэкрэацыйнай дзейнасці, арганізацыя экалагічнай асветы. У нацыянальных парках вылучаюцца зоны з рознай ступенню аховы. У цяперашні час у Беларусі чатыры нацыянальныя паркі: *Белавежская пушча*, *Браслаўскія азёры*, *Нарачанскі*, *Прыпяцкі* (мал. 78). Сумарна запаведнікі і нацыянальныя паркі займаюць плошчу каля 475 тыс. га, або 2,3 % тэрыторыі краіны.

Запаведнікі	Нацыянальныя паркі			
Бярэзінскі біясферны	Белавежская пушча	Браслаўскія азёры	Нарачанскі	Прыпяцкі

Мал. 78. Запаведнікі і нацыянальныя паркі Беларусі

Заказнікі займаюць больш за 70 % плошчы ААПТ. Яны ствараюцца з мэтай захавання ўнікальных прыродных комплексаў. У Беларусі заказнікі рэспубліканскага значэння займаюць плошчу каля 960 тыс. га, а заказнікі мясцовага значэння — больш за 360 тыс. га. Заказнікі падзяляюцца на асноўныя групы: ландшафтныя, біялагічныя, гідралагічныя і водна-балотныя.

Ландшафтныя заказнікі прызначаны для захавання каштоўных прыродных комплексаў. Зараз на тэрыторыі Беларусі вылучаецца больш за 25 заказнікаў агульнай плошчай звыш 400 тыс. га. Асобныя з іх па плошчы большыя за запаведнікі. Так, заказнікі «*Сярэдняя Прыпяць*» і «*Альманскія балоты*» маюць плошчу звыш 90 тыс. га. Многія заказнікі звязаны з буйнымі азёрамі: «*Асвейскі*», «*Сялява*», «*Свіцязянскі*» або з ляснымі масівамі: «*Налібоцкі*», «*Каз’янскі*».

Самымі шматлікімі з’яўляюцца *біялагічныя* заказнікі, прызначаныя для захавання рэдкіх і знікаючых відаў раслін і жывёл. У Беларусі звыш 50 біялагічных заказнікаў («*Спораўскі*», «*Буслоўка*» і інш.). *Гідралагічныя* і *водна-балотныя* заказнікі прызначаны для захавання каштоўных водных аб’ектаў. Зараз на тэрыторыі Беларусі вылучаецца каля 20 такіх заказнікаў, буйнейшыя з якіх «*Выганашчанскае*», «*Астравы Дулебы*» і «*Ельня*». Яны ўяўляюць сабой азёрна-балотныя комплексы з асаблівым гідралагічным рэжымам.

Помнікі прыроды. Некаторыя ўнікальныя прыродныя аб’екты Беларусі маюць навуковае значэнне і часам створаны штучна. Усе гэтыя аб’екты зацвярджаюцца дзяржавай у якасці *помнікаў прыроды*. У Беларусі вылучаюцца 904 помнікі прыроды рэспубліканскага і мясцовага значэння. Яны падзяляюцца на тры групы: геалагічныя, батанічныя і гідралагічныя.

Мал. 79. Парк «Залессе»

Найбольш распаўсюджаныя *геалагічныя* помнікі прыроды. Да іх адносяцца геалагічныя агаленні, берагавыя ўступы, буйныя валуны і іх групы, дзюны і інш. Часцей за ўсё яны прымеркаваны да паўночных і цэнтральных раёнаў рэспублікі. Другую па колькасці групу ўтвараюць *батанічныя* помнікі прыроды. Сярод іх больш за 20 паркаў з каштоўнымі насаджэннямі: Альба, Кобрынскі, Залессе і інш. (мал. 79). Большасць з іх звязана з сядзібамі

беларускіх магнатаў. Сустрадаюцца каштоўныя насаджэнні такіх рэдкіх раслін, як лістоўніца, карэльская бяроза, піхта белая і інш. Але самымі распаўсюджанымі з'яўляюцца векавыя дрэвы, перш за ўсё дубы-волаты. Так, цар-дуб у Пажэжынскім лясніцтве Маларыцкага раёна вылучаецца ўзростам (каля 800 гадоў) і сваімі памерамі (вышыня 46 м). *Гідралагічных* помнікаў прыроды рэспубліканскага значэння ў Беларусі ўсяго пяць — гэта мінеральныя крыніцы. Мінеральная крыніца каля в. Палыкавічы Магілёўскага раёна характарызуецца павышаным утрыманнем фтору ў вадзе.

Перспектывы пашырэння сеткі прыродаахоўных аб'ектаў. Разлікі навукоўцаў паказваюць, што прыродаахоўныя тэрыторыі павінны займаць каля 10 % плошчы краіны. Плошча прыродаахоўных аб'ектаў у Беларусі меншая, і размешчаны яны нераўнамерна. У адпаведнасці з дзяржаўнай праграмай штогод уводзяцца новыя прыродаахоўныя аб'екты. Многія прыродаахоўныя тэрыторыі мяняюць свой ахоўны статус. У перспектыве плануецца павялічыць плошчу Прыпяцкага нацыянальнага парку, стварыць запаведнік Ельня на базе аднайменнага заказніка. Праводзяцца работы па абгрунтаванні стварэння нацыянальных паркаў Суражскі, Белая Русь, Свіслацка-Бярэзінскі. Плануецца прысваенне новага статусу Налібоцкаму заказніку.

Абагульнім і запомнім. Сетка ААПТ Беларусі ўключае 1285 аб'ектаў, якія займаюць 8,7 % тэрыторыі краіны. У склад ААПТ уваходзіць Бярэзінскі біясферны запаведнік, чатыры нацыянальныя паркі: «Белавежская пушча», «Браслаўскія азёры», «Прыпяцкі», «Нарачанскі», 99 заказнікаў і 326 помнікаў прыроды рэспубліканскага значэння. Самую вялікую плошчу ў структуры ААПТ займаюць заказнікі рэспубліканскага значэння — больш за 50 %.

1. Якія віды прыродаахоўных тэрыторый вылучаюцца ў Беларусі? 2. Чаму Бярэзінскі запаведнік называюць біясферным? 3. Які від ААПТ займае максімальную плошчу ў Беларусі? 4. Які від ААПТ лідзіруе ў Беларусі па колькасці? 5. Якая група помнікаў прыроды пераважае ў Беларусі?

6. З якой мэтай праводзіцца функцыянальнае заніраванне нацыянальных паркаў? 7. Чаму геалагічныя помнікі прыроды часцей сустракаюцца на поўначы і ў цэнтральных раёнах краіны, а батанічныя — на поўдні і ў цэнтральных раёнах?

Ад тэорыі да практыкі. Ахарактарызуйце прыродаахоўныя аб'екты сваёй мясцовасці і вызначце, якія з іх могуць з'явіцца ў вашым раёне ў хуткім часе. Адкаж абгрунтавана.